

## ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

## ПРАВНИ МОДЕЛИ УРЕЂЕЊА ОДНОСА ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ЕВРОПИ И РЕПУБЛИКАМА БИВШЕ СФРЈ

Жељко Теофиловић<sup>1</sup>*Српска православна црква у Броду*

*Апстракт: Рад се бави питањем правних модела односа државе и цркве, анализирајући њихову примјену у неким државама Европе и бивше Југославије, како би показао сличности и разлике у примјени истих.*

*Регулисање односа државе и цркве је од великог значаја за остваривање вјерских слобода које су загарантоване Универзалном декларацијом о људским правима и осталим међународним правним актима.*

*Кључне ријечи: Закон, Држава, Црква, Религија.*

## 1. УВОД

Питање положаја религије и вјерских заједница, старо је колико и само човјечанство. Религија игра велику улогу у друштву, без обзира да ли су сви људи религиозни или нису. Најстарије цивилизације, као и прве формиране државе, биле су под утицајем религије и религијских вођа. Такође, и само дјеловање религије кроз вјерске заједнице, било је предмет изучавања и нормирања у друштву. Најпознатији правни документ о толеранцији вјерских слобода био је Милански едикт који је обзнанио цар Константин у позном периоду римског царства. Овим едиктом из 313. године, даје се слобода вјероисповиједања сваком човјеку онако како жели. Највише је свакако користи од овог едикта имало хришћанство које је све до 311. године у највећој мјери забрањивано као религијски култ, а вјерници хришћанске цркве прогоњени. Питање положаја државе и цркве биће озбиљније разматрано тек од 18. вијека у вријеме рушења монархије и стварања републике. Од времена француске револуције питање вјероисповијести биће разматрано као питање личног избора,

<sup>1</sup> Свештеник, мастер права, докторанд Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, контакт e-mail: [teofan012@gmail.com](mailto:teofan012@gmail.com)

док ће принцип државне религије који је још увијек постојао у другим монархијама бити преиспитан.

Послије Другог свјетског рата, међународним правним актима гарантује се право на слободу вјероисповиједања као на основно људско право.

Савремено правно регулисање односа државе и цркве у Европи, углавном је засновано на кооперативном односу, посматрајући религијска осјећања као приватну ствар сваког човјека. У неким европским земаљама постоји и државна религија, која је због извјесних историјских и култоролошких околности постала доминантна у њима. Без обзира на њихов доминатни положај и у тим земљама, како ћемо видјети, постоји закон којим се гарантује право на вјероисповиједање и другим вјерским заједницама.

Интересантан је и преглед односа државе и цркве на простору некадашње СФРЈ која је идеолошки била обојена социјалистичким и комунистичким погледом на религију. Нова трансформација република које су настале распадом СФРЈ, донијеће са собом, како можемо видјети у овом раду, и нове моделе односа државе према вјерским заједницама.

## 2. МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ АКТИ О СЛОБОДИ ВЈЕРОИСПОВИЈЕСТИ

Слобода вјероисповијести је прва међу људским правима постала предмет међународних уговора. Један од важнијих међународних докумената о људским правима свакако је *Универзална декларација о људским правима* из 1948. године.

У члану 18. ове Декларације, предвиђено је да свако има право на слободу мисли, савијести и вјероисповијести; ово право укључује слободу промјене вјероисповијести или увјерења и слободу да човјек сам или у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју вјеру или увјерење подучавањем, обичајима, молитвом и обредом.

Још један од битних докумената који има универзални и кровни карактер за област људских права је *Међународни пакт о грађанским и политичким правима* из 1966. године. Поред већ поменутих права на слободу, овај Пакт предвиђа ограничење којим се може подвргнути слобода испољавања вјеровања или убјеђења, предвиђена у закону и која су неопходна за заштиту јавне безбједности, поретка, здравља и морала, или основних слобода и права других лица. Исто тако, овај Пакт прописује да се нико неће подвргнути принуди која би могла нанијети повреду његовој слободи остајања при својој, или усвајања вјероисповијести или убјеђења по своме избору. Такође, државе уговорнице овог Пакта се обавезују на поштовање

слободе родитеља, односно законских старатеља, да обезбједе вјерско и морално васпитање своје дјеце у складу са својим убјеђењима.<sup>2</sup>

Европски правни инструмент у домену људских права свакако јесте *Европска конвенција људских права и слобода* (Рим, 04. новембар 1950.) Ова конвенција са одговарајућим протоколима бави се, такође, правима слободе савјести, мисли и вјероисповијести.<sup>3</sup>

Међу традиционалним демократијама постоји велика различитост обима и степена уставне регулативе када је у питању правни положај вјерске заједнице.<sup>4</sup> Какав ће бити однос између цркве и државе, одређује држава, а не црква. У том смислу могуће је разликовати неколико система као што су: систем државне цркве, систем строге одвојености државе и цркве и систем одвојености државе и цркве уз кооперативну сарадњу.

### 3. ЕВРОПСКИ ПРИМЈЕРИ МОДЕЛА ОДНОСА ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ

Европске земље у којима постоји систем „државне цркве“ или међусобног прожимања цркве и државе су: Данска, Финска, Лихенштајн, Велика Британија и Грчка. До недавно је такав систем био и у Норвешкој.<sup>5</sup> У овим земљама путем Устава даје се статус државне цркве (вјере) оној цркви која је традиционална у тој земљи и којој према званичном попису

<sup>2</sup> Чл. 18 ст. 2, 3 и 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима *International Covenant on Civil and Political Rights* <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>, приступљено 17. јул 2023.

<sup>3</sup> Чл. 9 ст. 1 Европске конвенције људских права и слободе *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, 4. XI 1950.* [http://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_ENG.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf), приступљено 17. јул 2023.

<sup>4</sup> Тако да се они крећу од лапидарних зајамчења недискриминације и начелне слободе вјероисповиједања као што је то у Уставу Француске и Шведске, до обимнијих и детаљнијих регулатива какав је на примјер Устав Шпаније. Интересантно је да је у преамбули Устава Швајцарске предвиђено да се Устав доноси у име бога свемогућег, а у преамбули Устава СР Њемачке да се то чини у складу с одговорношћу с богом. Вид. Владан Кутлешић, „Религија и вјерске заједнице у Уставима компаративно, с посебним освртом на приједлоге за нови Устав Србије“ *Политологија религије*, 1,1 (2007): 126.

<sup>5</sup> Парламентарна комисија Норвешке је ове 15. 05. 2012. године представила извјештај у коме се налази једногласна препорука за увођењем уставног амандмана којим ће се коначно прекинути хиљадугодишња традиција Цркве у Норвешкој и ослабити међусобни утицај државне и црквене власти. Свих 169 чланова седам странака у парламенту, укључујући 10 заступника Хришћанске демократске странке и 30 заступника Конзервативне странке. Норвешка црква основана је 1536. године и службено се зове Лутеранска државна црква. 79,4 посто вјерника у Норвешкој се изјашњава као лутерани, док протестаната и католика има око два посто. Будући да је према пређашњој пракси норвешки краљ уједно био и врховни поглавар државне цркве, овај потез представља велики преокрет у земљи. Вид. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/norveska-vlast-raskrstila-s-krkvom-parlament-izglasao-ukidanje-sluzbene-drzavne-religije/615316.aspx>, приступљено 12. јун 2023.

припада највећи број становништва. Тиме званична црква добија извјесне привилегије и заштиту државе.<sup>6</sup>

Заузврат Црква држави пружа на општу корист духовна блага, учи о истинитој вјери у Бога и стара се о чувању моралних вриједности у друштву.

Савремени примјер је Грчки Устав који у свом 3. члану прописује “Доминантна религија у Грчкој је религија источно-православне Цркве Христове.”<sup>7</sup> Заклетву коју полаже предсједник и посланици грчког парламента почиње са именом Свете, Јединородне и Недјелјиве Тројице. Овако дефинисан однос државе и цркве, није препрека остваривању права и слобода других мањинских вјерских заједница у тој држави. То свједочи члан 13. истог Устава у коме се каже: 1) Слобода вјерске свијести је неприкосновена. Уживање личних и посебних права не зависи од вјерских увјерења појединаца. 2) Свака позната религија је слободна, а обављање њихових обреда реализује се несметано под окриљем закона. Обављање култних обреда који вријеђају друштвени поредак и етичке норме није дозвољено. Прозелитизам се забрањује. 3) Свештеници свих познатих религија налазе се под истим надзором државе и имају исте обавезе у односу на државу као и свештеници доминантне религије.

У Великој Британији, која нема писани Устав, овај однос је регулисан кроз правне акте којим се између традиционалних хришћанских религија првенство даје Англиканској Цркви која има 25,6 милиона сљедбеника и која се званично зове Енглеска Црква (Church of England) и заступљена је у Горњем дому британског парламента.<sup>8</sup> Британски монарх има уставом одређен положај „Врховног управника Енглеске Цркве“.<sup>9</sup> Духовни поглавар је надбискуп Кентеберијски и његова титула гласи „примас целе Енглеске и митрополит“.<sup>10</sup> Међутим, британски монарх није поглавар цркве у Шкотској већ је обичан члан.<sup>11</sup> У чл. 4 Устава Данске, прокламује се да је Евангелистичка Лутеранска црква „народна црква“ (Den Danske Folkekirke)

<sup>6</sup> Држава, као организатор правног уређења друштвеног, одређује спољашњи правни положај Цркве међу осталим сферама социјалног живота, уводи у систем државних института, штити њена права и повластице, санкционише њена правила и уставе, признаје положај представника црквене власти по њиховим правима и дужностима. На тај начин, с гледишта спољашњег правног положаја Цркве у држави, она се налази под заштитом и старањем државне власти Чedomиљ Митровић, *О законодавним границама између цркве и државе*, друго издање, (Београд: 1928), 5.

<sup>7</sup> *Bud.* The Constitution of Greece, As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament, Hellenic Parliament 2008, 20.

<sup>8</sup> Поред ове цркве постоји и црква Шкотске али и друге протестантске заједнице. Око 10% становништва чине католици у Шкотској и северној Енглеској, Велсу и Северној Ирској. У Северној Ирској постоји око 62% протестаната и око 38% католика. <http://www.ons.gov.uk/census/2011census>, приступљено 12. јун 2023.

<sup>9</sup> <https://www.churchofengland.org/about-us/structure.aspx>, приступљено 17. фебруар 2023.

<sup>10</sup> Димитрије Калезић, Слободан Ристанић, *2000 година хришћанства*, (Београд: 2000), 95-96.

<sup>11</sup> [http://www.churchofscotland.org.uk/about\\_us/how\\_we\\_are\\_organised](http://www.churchofscotland.org.uk/about_us/how_we_are_organised), приступљено 17. фебруар 2023.

и да је као таква подржана од стране државе. Она траје у континуитету од 1536. године и која се интегрисала у данско друштво и представља дио културног наслеђа. Устав из 1849. године даје грађанима пуну слободу вјероисповијести, а припадност Данској цркви зависи од индивидуалног и слободног избора. Ова црква у одређеној мјери функционише и као удружење. Од 2011. године влада тежи да црква Данске постане независнија у односима са државом. Према статистици из 2012. године скоро 80% вјерника се изјаснило да припада овој цркви. Другим вјерским заједницама држава даје подршку првенствено преко ослобађања од пореза на донације.<sup>12</sup> Привилегија једним не значи дискриминацију других уколико се не доводи питање остваривање вјерских права и слобода. У неким земљама које прибјегавају систему одвојености могу се срести рјешења према којима одређени број цркава и вјерских заједница имају *ex lege* различит посебан статус.<sup>13</sup>

Ватикан је пак, примјер система у коме су основни прописи божанског поријекла. Овај систем се још може окарактерисати као конфесионални за разлику од држава у којима влада мултиконфесионални, агностички или индиферентни и стимулативни систем гдје не постоји привилегована религија и црква.

У неким земљама Европе у којима не постоји државна црква, на снази је систем апсолутне одвојености државе и цркве. За ове системе је типична строга одвојеност јавног живота од вјерских питања. Вјерска питања су заштићена као дио приватне сфере и ту се и могу остваривати и ту остају ограничена. Овакав систем строге одвојености или световни (секуларни) модел државе потиче из Француске,<sup>14</sup> али је и у исто вријеме прихваћен и у Сједињеним Америчким Државама и неким другим земљама.

<sup>12</sup> "Harald King had these stones made after Gorm his father and after Thyra his mother - that Harald who won all Denmark and Norway and made the Danes Christian" Захвалност за примање хришћанства дански народ дугује свом краљу Харолду Плавозубом који је од стране њемачких мисонара прихватио за званичну религију Данске око 980. године. Од тада па до Реформације 1536. године, затим 1800. године када долази до религијског процвата, па све до данас Данска народна црква његује хришћанске коријене како у вјерском тако и у друштвеном смислу. <http://denmark.dk/en/society/religion>, приступљено 12. јун 2023.

<sup>13</sup> У многим таквим правним системима само неке од цркава и вјерских заједница добијају статус правног лица на основу самог закона, по систему пријаве, док друге подлијежу регистрацији и означавају се различитим називима: државне, традиционалне и историјске. Сима Аврамовић, „Поимање секуларности у Србији - рефлексије са јавне расправе у Уставном суду“, *Анали Правног факултета у Београду*, 59, 2 (2011): 283.

<sup>14</sup> Овај термин који се често примјењује у одређењу једне земље у односу према црквама и вјерским заједницама, посебно је данас актуелан у земљама бившег комунистичког блока, које у својим законодавствима покушавају да ријеше питање овог односа. Ставови су опречни, док једни под њим сматрају строгу одвојеност државе од цркве, други виде једнакост и загарантовану слободу свих грађанских права. Посебно је интересантно видјети расправе које се воде по овом питању

У Француској, револуција против *ancien régime* промијенила је концепт „државне вјере“ и јасно је подвучена граница између државе и цркве и постављен нови приступ уређења државе по принципу једнакости свих људи пред законом.<sup>15</sup> Непријатељски и репресивни став против цркве и вјерника трајао је деценијама. Међутим, временом је тај став ослабио и промијенио се у данашњи либералнији приступ. У Уставу Француске из 1958. године у 2. члану наглашава се световни карактер Републике Француске, залаже за равноправност грађана без икакве разлике када се ради о вјери и вјерском убјеђењу. Одвајање цркве од државе је извршено на основу теорије слободна црква у слободној држави. Све вјерске заједнице признате од државе имају и уживају једнака права. Строга „одвојеност“ у Француској, оставштина је „закона одвојености цркве од државе из 1905. године.“<sup>16</sup>

Модел секуларне државе на Америчком континенту прокламован је првим амандманом на Устав Седињених Америчких Држава, који је усвојио Конгрес САД-а 25. септембра 1789. године, а ратификован је од стране три четвртине федералних држава 15. децембра 1791. године. Првих десет амандмана донесено је на Устав САД-а 17. септембра 1787. године.<sup>17</sup> Све вјерске заједнице су приватна ствар друштва, њихова административна акта немају никакву важност нити обавезу за државу. Па ипак, цјелокупно америчко друштво засновано је на хришћанским коријенима.<sup>18</sup>

---

у Републици Србији, која у свом Уставу истиче световни карактер. Вид. Танасије Маринковић, „Прилог за јавну расправу о уставности закона о црквама и вјерским заједницама“ *Анали Правног факултета у Београду*, 59, 1 (2011): 367-385.

<sup>15</sup> Најпознатији акт Уставотворне скупштине је Декларација о правима човјека и грађанина од 26. августа 1789. године у којој су дошле до изражаја идеје просветитеља, посебно Русоа. Декларацијом су проглашене слобода, једнакост свих људи пред законом, неприкосновеност приватне својине, слобода ријечи, штампе, религијских и других увјерења, право на безбједност и отпор угњетавању. Сва ова права су проглашена за природна и својствена свим људима, у духу учења школе природног права. Срђан Шаркић, *Опита историја државе и права*, (Нови Београд: 2008), 224.

<sup>16</sup> О разликама између секуларности и лаицитета, као и промјенама у поимању лаицитета у Француској, нарочито послје доношења *Закона о примјени начела лаицитета* из 2004. године, када се у основи доводи у питање вјерска неутралност државе, на српским језику Вид. детаљно Марко Божић, „Лаичка држава као јемство слободе савијести и вјероисповијести,“ (*докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010). Међутим, у пракси је данас много другачије. Није риједак случај да се једном годишње одржавају састанци државних представника са бискупским вијећем вршећи консултације о битним питањима у друштву. Аврамовић, „Поимање секуларности у Србији - рефлексije са јавне расправе у Уставном суду“, 283- 295.

<sup>17</sup> Први амандман гласи: „Конгрес не може доносити никакав закон о установљавању државне религије као ни закон који забрањује слободно исповиједање вјере; ни закон који ограничава слободу говора или штампе или право народа на мирне зборове и на упућивање петиције влади за исправљање неправди, Паркс, Хенри Бемфорд, *Историја Седињених Америчких Држава*, (Београд: Рад, 1985), 776.

<sup>18</sup> Ово је примјетно у заклетвама гдје се помиње име Божије, школама и спортским установама гдје се неријетко читају молитве прије самог рада.

Систем одвојености јасно подвлачи границу између дјелатности цркве и државе. „Основно обиљежје овога режима је да се цркве сматрају приватним установама, а религије приватном ствари појединца. Држава се не мијеша у рад цркве, мада га уређује својим прописима. Чињеница да држава правно уређује те односе чак и онда када религију и цркву оставља у крилу приватности, говори да однос између ових институција егзистира, да став државе према цркви постоји. Религија и црква престају бити јавна ствар за државу. Држава и власт су одвојене од цркве. Али религијска свијест као облик свијести постоји, а црква као институција дјелује у друштву. Религија и црква не престају бити друштвени чинилац према којем држава има став и правно га изражава. Став о приватном карактеру религије не значи, дакле, да је религија ишчезла, већ изражава став државе према њој као приватној ствари човјека што за посљедицу има одвојеност државе од цркве”.<sup>19</sup>

Њемачка је примјер државе која је прихватила партнерски однос са вјерским заједницама. Иако је у Уставу ове земље јасно дефинисана одвојеност државе и цркве, у пракси се примијењује такозвани *кооперативни*<sup>20</sup> однос према вјерским заједницама. Њемачко право које уређује односе државе и цркве засновано је на вајмарском Уставу од 11. августа 1919. године. У бонски Основни закон како се овај Устав назива, преузети су чланови 136-139. и 149. вајмарског Устава. Овај закон обавезује државу да гарантује вјерску неутралност и не установљава државну цркву. Стање које је претходило доношењу вајмарског закона је сама чињеница пропасти њемачке монархије у којој је постојала државна црква (*Landeskirchentum*). У новој држави није постојала шанса да се ова црква обнови те се морала наћи нова формула која би ријешила питање односа државе и цркве.<sup>21</sup> Њемачки Устав тј. „Основни“ закон из 1949. године интегрисао је чланове и одредбе

<sup>19</sup> Marijana Pajvančić, „Ustav o slobodi vjeroispovijesti“ *Politička misao*, 27, 2 (1990): 161.

<sup>20</sup> Сима Аврамовић, „Приказ књиге, Religion and Education in Europe - Development, Context and debates, ed. Robert Jackson et al.“. *Анали Правног факултета у Београду*, 56, 1 (2008): 235.

<sup>21</sup> У Парламенту нове њемачке државе, Социјалдемократе су представљали већину од 188 посланика; 71 посланик био је из реда демократа. Њихова визија била је секуларна држава ослобођена од вјерских притисака. Међутим, на другој страни били су централисти са 91, националисти са 44 и „народњаци“ са 23 посланика. Њихов поглед био је да би Устав требао садржати одредбе „црквено-грађанског права“ те да о одвојености цркве и државе нема говора. Коначна усвојена одлука била је компромисно решење: савезни Устав одредиће само главна начела државе и цркве, док ће свака савезна покрајина донијети своје прописе уважавајући смјернице *Reicha*. Решење до кога је дошла вајмарска скупштина био је компромис између социјалдемократских захтијева за одвојеност цркве и државе, при чему би се вјерским заједницама дао статус правног лица, али би им се укинуле повластице и привилегован положај, и централистичких и умјерено десничарских тежњи за „еволуцијом умјесто револуцијом“ и за „стварањем својевјерног јединства кроз споразум заинтересованих страна Thierry Rambaud, „Odvojenost crkve od države u Njemačkoj i Francuskoj: komparativna analiza“, *Političke analize*, 4, 15 (2013): 4.

вајмарског Устава. Тако да је данас у Њемачкој слобода вјероисповијести уређена „Основним“ законом, а односи цркве и државе вајмарским уставом. У складу са Основним законом све оно што не припада овластима савезне власти припада покрајинама. Савезне покрајине надлежне су за уређење правних односа са вјерским заједницама. У тим оквирима устави различитих савезних покрајина одржавају и свој политички став према цркви. Док једне инсистирају на одвојености државе и цркве, друге наглашавају културну и друштвену улогу коју имају велике цркве. Зато ти устави користе термине *Kirchen* (цркве) и *Religionsgemeinschaften* (вјерске заједнице) и тиме признају важност великих хришћанских цркава.<sup>22</sup>

Та разлика у истицању и занемаравињу улоге цркава у њемачком друштву зависи итекако и од структуре становништва у покрајинама. У покрајинама са већинском католичком традицијом каква је Баварска цркви се даје битан статус за друштво, док на сјевероистоку Њемачке, гдје су у већини традиционално протестантске заједнице улога цркве се мање истиче.<sup>23</sup>

Поред наведених примјера правних модела којим се регулише однос државе и цркве, треба истаћи да постоје европске државе које у начелу промовишу „одвојеност“ са и без кооперативног односа државе и цркве али фаворизујући католичку цркву и њене потребе. У неким европским земљама, посебним уговором са католичком црквом, штите се интереси католичке цркве и њених вјерника стављајући их у повлашћенији статус од других цркава и вјерских заједница.<sup>24</sup> Државе које су таквим уговором

<sup>22</sup> Неки устави не садржавају никакве посебне одредбе које би се односиле на *Staatskirchenrecht*. Међу њима се могу навести садашњи Статут покрајине Schleswig-Holstein (1990), бивши Статут Доње Саске (1951), садашњи Статут Доње Саске (1993) и Устав Слободног и ханзеатског града Хамбурга. Устав града Берлина задовољава се тиме да међу основним правима помиње и право на поштовање бога. У другим уставима савезних покрајина као што је устав Слободног ханзеатског града Бремена у члану 59. Наглашена је одвојеност цркве и државе. Устав покрајине Хесен истиче нужност јасног разлучивања државне и цркве сфере. Члану 5. Прецизира да се свака страна мора чуватим уплитања у ствари друге. Неки устави иду још даље од смијерница које даје савезног закона како би нагласили друштвену и културну улогу великих цркава. У ту се група убраја, с једне стране, баварски Устав (1947) у који су преузете бројен појединости из вајмарског Устава и, с друге стране, Устав покрајине Порајне - Фалачка који у члану 41. Утврђује да су „цркве признате институције заштите и јачања вјерских и моралних темеља људског живота“ *Ibid.*, 6.

<sup>23</sup> *Ibid.*, 7.

<sup>24</sup> Некада се овај уговор склапао са Светом Столицом - Ватиканом (*Concordat*) и имао карактер међународног уговора. Послије Другог ватиканског сабора (1962-1965.) се користи другачији модел регулисања између државе и католичке цркве и то на основу Декларације о вјерској слободи (*Dignitas Humanae*.) Овим уговором се између осталог гарантује католичкој цркви остваривања вјерске наставе и финансирања црквених активности од стране државе. Вид. Алан Узелац, „Од либерализма до католицизма: неки аспекти регулирања правних односа између цркве и државе у Републици Хрватској - ново правно уређење брака“, *Зборник Правног факултета у Загребу* 49, 3-4 (1999): 341-374.

дефинисале свој однос са католичком црквом углавном су већински настањене са вјерницима католичке вјере. Неке од њих су: Италија, Шпанија, Пољска, Хрватска.

#### 4. ОДНОС ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У РЕПУБЛИКАМА БИВШЕ СФРЈ

Државе које су настале распадом Социјалистичке федеративне републике Југославије (СФРЈ) у својим законодавствима замијениле су *Закон о правном положају вјерских заједница* из 1977. године. Хрватска је 2002. године донијела *Закон о правном положају вјерских заједница* <sup>25</sup>, Босна и Херцеговина 2004. године *Закон о слободи вјере и правном положају вјерских заједница у БиХ*. <sup>26</sup> У Републици Србији је 2006. године усвојен *Закон о црквама и вјерским заједницама*, <sup>27</sup> а Републици Словенији је 2007. године донијет *Закон о вјерској слободи*. <sup>28</sup> Република Македонија је 2008. године усвојила *Закон о правном положају вјерских заједница и религиозних група*. <sup>29</sup> Република Црна Гора још увијек користи поменути Закон из 1977. године. У овим земљама тешко се може говорити о чистом моделу који се примењује у регулисању односа државе и вјерских заједница. Може се говорити само у односу већине према мањини. У поменутим новонасталим државама као што су Република Србија са преко 84% православних и Република Хрватска са око 87% римокатолика, стање је и више него јасно. Република Босна и Херцеговина (БиХ) најсложенија је држава која је настала распадом бивше државе. Потресена ратним сукобима од 1992-1995. године, њу чине два ентитета: Федерација Босне и Херцеговине са кантонима и Република Српска. Поред ентитеских власти у БиХ постоји и заједничка законодавна и извршна власт. Закон који регулише положај вјерских заједница усвојен је 2004. године на заједничком државном нивоу. <sup>30</sup> Овим законом гарантује се вјерска слобода својим грађанима. Правно уређење се заснива на одвојености државе и вјерских заједница, али је то често у пракси другачије. У ентитетима и кантонима у зависности од етничке већине која у њима живи, приоритет се даје већинским црквама

<sup>25</sup> Закон о правном положају вјерских заједница Републике Хрватске, *Народне новине РХ*, бр. 83/02.

<sup>26</sup> Закон о слободи вјере и правном положају црква и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, *Службени гласник БиХ*, бр. 5/04.

<sup>27</sup> Закон о црквама и вјерским заједницама Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 36/06.

<sup>28</sup> Закон о вјерској слободи Републике Словеније, *Урадни лист РС*, бр. 14/07, 46/10, 40/12.

<sup>29</sup> Закон о правном положају вјерских заједница и религиозних група Републике Македоније, *Службен весник на РМ*, бр. 113/07.

<sup>30</sup> Закон о слободи вјере и правном положају црква и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, *Службени гласник БиХ*, бр. 5/04.

и вјерским заједницама у виду донација за изградњу и одржавање вјерских објеката и прославу значајних вјерских манифестација.

Република Словенија, прва је од земаља бивше СФРЈ која је добила чланство у Европској Унији. Усаглашавајући своје законодавство са европским актима, регулисала је положај вјерских заједница по принципу *одвојености* државе и цркава. У Републици Македонији постоје многе вјерске заједнице и етничке мањине и њихов положај регулисан је Законом из 2008. године.<sup>31</sup> Велики број вјерника изјашњава се као православни хришћани који припадају Македонској православној цркви, која до недавно није била у канонском јединству са осталим православним црквама.<sup>32</sup> На иницијативу патријаха српског Порфирија (Перића) обновљени су преговори са МПЦ. Сабор СПЦ је на свом редовном засједању од 15. до 21. маја 2022. године донио Одлуку којом се даје аутономија МПЦ. Тиме је поново успостављено канонско и литургијско јединство СПЦ са МПЦ, али и МПЦ са осталим канонским православним црквама.<sup>33</sup>

Република Црна Гора је једина Република поменуте бивше државе која је до 2019. године примјењивала Закон о полагању вјерских заједница из 1977. године. На самом измаку 2019. године Скупштина Црне Горе усвојила је нови закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница. Овај закон донио је спорна три члана 62., 63. и 64. који су регулисали питање имовине вјерских заједница. „Вјерски објекти и земљиште које користе вјерске заједнице на територији Црне Горе који су изграђени, односно прибављени из јавних прихода државе или су били у

<sup>31</sup> Закон о правном положају вјерских заједница и религиозних група Републике Македоније, *Службен весник на РМ*, бр. 113/07.

<sup>32</sup> Македонска православна црква је крајем 1966. године званично покренула питање о добијању потпуне црквене самосталности. Међутим, Свети архијерејски сабор СПЦ је на свом засиједању у прољеће 1967. године одбио такве захтјеве, упркос жестоким притисцима који су вршени од стране режима. Наиме, Петар Стамболић је 25. априла 1967. године организовао посебан састанак на којем су учествовали Едвард Кардељ, Вељко Влаховић, Мијалко Тодоровић, Добривоје Радосављевић, Крсто Црвенковски, Никола Минчев, Драги Стаменковић и Милутин Морача. На овом састанку високих комунистичких функционера се расправљало о односима СПЦ и Македонске православне цркве, и тим поводом је констатовано да се «односи све више заоштравају због различитих ставова по основним питањима, а да су погоршани послје одлуке Сабора Српске православне цркве 23. маја 1966. којом је ревидирао своју ранију одлуку из 1959. године. Државни функционери су били сагласни да архијереји Српске православне цркве, и послје притисака републичких и државних органа, не показују ни разумијевање нити спремност за регулисање односа између двије цркве. Закључено је да још једном треба извршити притисак на Патријаршију како би прихватила политичку оправданост захтјева за аутокефалност Македонске православне цркве. У супротном, руководство Српске православне цркве ће својим одбијањем изазвати бројне штетне последице“. *Детаљније Вељко Ђурић Мишина, Герман Ђурић - патријарх у обезбоженом времену књига друга*, (Сланци: 2012), 595-645.

<sup>33</sup> Миодраг Перић, „Историјско-правни односи између Српске православне цркве и Македонске православне цркве од 1967. до данас“ *Политичка ревија* 31,2 (2023): 126-127.

државној својини до 1. децембра 1918. године и за које не постоје докази о праву својине вјерских заједница, као културна баштина Црне Горе, државна су својина.“ (Члан 62) Такође, и вјерски објекти који су грађени од добровољних прилога вјерника до 1918. године, ако немају доказе о праву својине третираће се као државна својина, прописује исти члан. Остала два члана појашњавала су начин на који ће се примјенити члан 62. Доношење овог закона изазвало је бурну реакцију свештенства и вјерника Српске православне цркве чији су вјерски објекти највећим дијелом били предмет разматрања под извјесном претњом и губљења права својине. Православни вјерници су као знак протеста организовали вишемјесечне литије и молитве за одбрану вјерских објеката. У августу 2020. године у Црној Гори су одржани парламентарни избори. Нова парламентарна већина која је формирана у Скупштини Црне Горе, ставила је ван снаге овај закон, а тек у јануару 2021. године ступио је на снагу овај закон у коме су избрисани спорни чланови. Новим законом је јасно прецизирано да у Црној Гори ниједна религија нема статус државне вјере, али се односи заснивају на разумијевању и сарадњи, нарочито у области харитативне, социјалне, здравствене, образовне и културне дјелатности (Чл.9)<sup>34</sup> За разлику од претходног социјалистичког Закона, нови Закон без спорних чланова, се бави шире питањем положаја вјерских заједница и њених дјелатности у друштву.<sup>35</sup>

На крају, треба рећи да се о сваком од ових државних модела и даље воде дискусије у европским институцијама о њиховим уређењима. Једна од таквих дискусија везана је за помињање Бога и хришћанства у европским документима, гдје су неке земље у којим функционише систем државне цркве биле против уношења имена Божијег у законодавство Уније, а са

<sup>34</sup> Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Службени лист Црне Горе*, бр.074/19, 008/21.

<sup>35</sup> До доношења новог закона у Црној Гори се примјењивао Закон из 1977. године који је на неки начин деценијама дискриминисао Српску православну цркву (СПЦ) не признавајући јој историјски континуитет постојања. У чл. 2 Закона о положају вјерских заједница у Црној Гори из 1977. године прописана је обавеза пријављивања и оснивања вјерских заједница. Пошто је у то вријеме постојала само митрополија црногорско-приморска, законодавство не признаје основану епархију будимљанско-никшићку и црквене општине и парохије, примијењујући овај закон држава приморава цркву да се поново региструје. Можда то не би ни био проблем, али ако се зна да у Црној Гори дјелује вјерска заједница под именом Црногорска православна црква која је регистрована у Муп-у у Цетињу 1993. године и претендује на имовину СПЦ, тиме би ова вјерска заједница имала дужи стаж постојања од СПЦ, а то оставља простора за наведене махинације. Велибор Џомић, „Цркве и вјерске заједнице и Нацрт устава Црне Горе“, *Зборник радова са научног скупа Српски народ у новом уставу Црне Горе*”, (Подгорица: Српско народно вијеће Црне Горе, 2007):109-119.

друге стране земље које практикују одвојеност државе и цркве захтјевале су да се у правним документима помиње име Божије.<sup>36</sup>

## ЗАКЉУЧАК

Различити приступи у рјешавању односа државе и цркве, говоре о комплексности ове теме. Постојећи државни модели како смо могли видјети јесу тројаки: строга одвојеност државе и цркве, одвојеност уз кооперативну сарадњу и постојање државне цркве у неким од земаља Европе. Принцип строге одвојености у примјеру Француске говори о историјским околностима који су довели до тога, а то је плод Француске револуције и рушење монархије. С, друге стране, Њемачка, традиционална наслједница Светог римског царства, због значаја утицаја цркве и религије на друштво, успоставила је модел кооперативне сарадње са црквом. Грчка је, као некадашња монархија, носилац европског духа од античких времена и свјесна чињенице да је била дио великог византијског царства у коме је црква играла важну улогу, прихватила модел државне цркве.

У Републикама које су настале после распада СФРЈ, када је у питању однос државе према цркви и вјерским заједницама, углавном је тај однос усаглашен са европским и демократским друштвима. Иако је законом предвиђена одвојеност државе и цркве, у неким републикама доминатна религија има већи утицај у друштву. Примјер за то је Католичка црква у Хрватској и СПЦ у Србији. У Македонији, Словенији и Босни и Херцеговини, однос државе и цркве је у узајамном разумијевању и држава пружа помоћ у раду црквама и вјерским заједницама. Црна Гора је посљедња од Република бивше Југославије која је замијенила стари *Закон о правном положају вјерских заједница* из 1977. године са новим *Законом о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница* из 2019. и 2021. године. У том транзиционом периоду глас јавности је итекако био од користи како би се створио Закон и модел односа државе и цркве у једном специфичном и традиционалном друштву какво је црногорско.

<sup>36</sup> Земље које заговарају помињање имена Божијег у европским документима као што је Њемачка залажу се за текст преамбуле, у основи ослањен на преамбулу пољског Устава, а који би гласио: “Вриједности Уније укључују вриједности оних који вјерују у Бога као извор истине, правде, добра и љепоте, као и вриједности оних који не дијеле такво увјерење, али уважавају универзалне вриједности које проистичу из других извора.” (Сима Аврамовић, *Прилози настанку државно-црквеног права*. (Београд: Службени гласник, 2007), 106-107).

Без обзира о каквом државном моделу се ради, однос државе и цркве би требао да буде у непрестаном усавршавању на обострану корист, јер једно од основних људских права јесте и право на слободу вјероисповијести.

### ЛИТЕРАТУРА:

- Pajvančić, Marijana. „Ustav o slobodi vjeroispovijesti“, *Politička misao*, 27, 2 (1990): 161-171.
- Rambaud, Thierry. „Odvojenost crkve od države u Njemačkoj i Francuskoj: komparativna analiza“, *Političke analize*, 4, 15 (2013): 3-11.
- Аврамовић, Сима. „Поимање секуларности у Србији - рефлексije са јавне расправе у Уставном суду“, *Анали ПФБГ*, 59, 2 (2011): 279- 301.
- Аврамовић, Сима. „Приказ књиге, Religion and Education in Europe - Development, Context and debates, ed. Robert Jackson et al“, *Анали ПФБ* 56, 1 (2008): 232-237.
- Аврамовић, Сима. *Прилози настанку државно-црквеног права*. Београд: Службени гласник, 2007.
- Божић, Марко. „Лаичка држава као јемство слободе савијести и вјероисповијести“, *докторска дисертација*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010.
- Ђурић, Вељко. *Герман Ђорић - патријарх у обезбоженом времену књига друга*. Сланци: 2012.
- Калезић, Димитрије, Ристанић, Слободан. *2000 година хришћанства*. Београд: 2000.
- Кутлешић, Владан. „Религија и вјерске заједнице у Уставима компаративно, с посебним освртом на приједлоге за нови Устав Србије“, *Политологија религије*, 1,1 (2007): 123-132.
- Митровић, Чedomиљ. *О законодавним границама између цркве и државе*, друго издање. Београд: 1928.
- Перић, Миодраг. „Историјско-правни односи између Српске православне цркве и Македонске православне цркве од 1967. до данас“, *Политичка ревија* 31,2 (2023): 126-127.
- Маринковић, Танасије. „Прилог за јавну расправу о уставности закона о црквама и вјерским заједницама“, *Анали ПФБГ*, 59,1 (2011): 367-385.
- Узелац, Алан. „Од либерализма до католицизма: неки аспекти регулирања правних односа између цркве и државе у Републици Хрватској - ново правно уређење брака“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, 49, 3-4 (1999): 341-374.
- Хенри, Бемфорд, Паркс. *Историја Седињених Америчких Држава*. Београд: Рад, 1985.
- Џомић, Велибор. „Цркве и вјерске заједнице и Нацрт устава Црне Горе“, у: *Зборник радова са научног скупа Српски народ у новом уставу Црне Горе*”. Српско народно вијеће Црне Горе, 109-119. Подгорица, 2007.

- Шаркић, Срђан. *Опита историја државе и права*, Нови Београд: 2008.

### ЗАКОНИ:

- Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Службени лист Црне Горе*, бр. 074/19 од 30.12.2019, бр.008/21 од 26.01.2021.
- Закон о правном положају вјерских заједница Републике Хрватске, *Народне новине РХ*, бр. 83/02.
- Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини, *Службени гласник БиХ*, бр. 5/04.
- Закон о црквама и верским заједницама Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 36/06.
- Закон о вјерској слободи Републике Словеније, *Урадни лист РС*, бр. 14/07, 46/10, 40/12.
- Закон о правном положају вјерских заједница и религиозних група Републике Македоније, *Службен весник на РМ*, бр. 113/07.
- The Constitution of Greece, As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament, Hellenic Parliament 2008.

### СТРАНИЦЕ:

- <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>, приступљено 17. јул 2023.
- [http://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_ENG.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf), приступљено 17. јул 2023.
- <http://www.index.hr/vijesti/clanak/norveska-vlast-raskrstila-s-crkvom-parlament-izglasao-ukidanje-sluzbene-drzavne-religije/615316.aspx>, приступљено 12. јун 2023.
- <http://www.ons.gov.uk/census/2011census>, приступљено 12. јун 2023.
- <https://www.churchofengland.org/about-us/structure.aspx>, приступљено 17. фебруар 2023.
- [http://www.churchofscotland.org.uk/about\\_us/how\\_we\\_are\\_organised](http://www.churchofscotland.org.uk/about_us/how_we_are_organised), приступљено 17. фебруар 2023.
- <http://denmark.dk/en/society/religion>, приступљено 12. јун 2023.

## LEGAL MODELS OF REGULATING STATE-CHURCH RELATIONS IN EUROPE AND THE REPUBLICS OF THE FORMER SFRJ

Željko Teofilović<sup>37</sup>

*The Serbian Orthodox Church in Brod*

*Summary: The paper scrutinize the issue of legal models of the relationship between the state and the church, analyzing their application in some countries of Europe and the former Yugoslavia, in order to show similarities and differences in their application.*

*Regulating the relationship between the state and the church is of great importance for the realization of religious freedom, which are guaranteed by the Universal Declaration of Human Rights and other international legal acts.*

*Key words: Law, State, Church, Religion.*

---

<sup>37</sup> Master of Laws, priest, PhD student at the Faculty of Law, University of Banja Luka, e- mail: teofan012@gmail.com